

Léčit a přežít

V kambodžské nemocnici
po Pol Potovi

Michal Giboda

portál

Léčit a přežít

V kambodžské nemocnici
po Pol Potovi

Michal Giboda

© Michal Giboda, 2016

© Portál, s. r. o., Praha 2016

ISBN 978-80-262-1051-1

Plní se mi dětský sen a předsevzetí dospělého muže. Letím do tropů, a ne ledajakých. Letím do jihovýchodní Asie, dříve zvané Francouzská Indočína – hrob bílého muže. Letím do Kambodže, do města Takeo ležícího na území známém také jako Kočinčina, kde budu pracovat v nemocnici provozované vládou Československé republiky. Z Kočinčiny si francouzští vojáci v roce 1876 přivezli tehdy neznámého parazitického červa a chorobu jím vyvolanou pojmenovali kočínčinské průjmy. Parazit má dnes jméno *Strongyloides stercoralis*. Co si asi odtud přivezu já?

Ovládají mě smíšené pocity, těším se, a nevím na co, bojím se, a nevím čeho. I v pražském bufetu Koruna na Václavském náměstí jsem nad tím dumal při pojídání smaženého sýra. Jen tak, na stojáka. Dívám se kolem a říkám si, že ti všichni kolem nemají ani potuchy, kam odcházím a kde budu zítra. Já taky ne. Co já vím o Kambodži roku 1983? Něco z časopisu *100+1*, kde byly obrázky mrtvol zavražděných polpotovci a plovoucích v řece Mekongu. Kde schází zkušenost, nastupují dohady. V kapse mám sice letenku i nějakou cizí měnu, ale uvnitř, tam někde za hrudní kostí, pocit stísněnosti. Nejdále jsem byl zatím v Uzbekistánu a také jsem nevěděl, co mě tam čeká. I tenkrát jsem měl sevření za hrudní kostí. Něco jsem vytušil, až když se Uzbeki začali potit – každá země má svou vůni.

Ale konečně to vyšlo, po tolika příslibech a zklamáních! V rámci vědecko-technické spolupráce jsem měl jet na Kubu a společně s Kubánci studovat možnost využití půdních hub k hubení parazitických červů v průběhu vývinu larvy ve vajíčku v půdě. K tomu jsem potřeboval doporučení dvou garantů, kteří měli potvrdit „moji způsobilost“ k tomuto výzkumu. Obrátil jsem se s žádostí o dobrozdání na tehdejšího ředitele Helmintologického

ústavu SAV v Košicích. Ředitel odpověděl, že jde o vážnou věc a že si pro jeho stanovisko mám přijít zítra. Byl jsem naivní a neinformovaný, nevěděl jsem, jak mám „číst“ zdržení o jeden den. Dostal jsem 24 hodin na zjištění, co se za souhlas v tak vážné věci očekává. Doporučení jsem tedy nedostal, neboť jsem byl „málo vděčný“. Nebylo to poprvé. Na Bernhard-Nocht-Institut für Schiffs- und Tropenkrankheiten v Hamburku jsem byl přijat na tříměsíční kurz tropické medicíny a lékařské parazitologie. V ruce jsem už měl i potvrzení od Deutscher Akademischer Austauschdienst, že v hamburské bance jsou na mé jméno uloženy marky k pokrytí pobytu během kurzu. Ministerstvo zdravotnictví mi ale odmítlo udělit tříměsíční volno s odůvodněním, že německá nadace je agenturou pro „verbování“ špiónů. Oficiální zdůvodnění bylo jiné: „Prozkoumali jsme Vaši žádost a oznamujeme Vám, že podle platných předpisů nemůžeme udělit souhlas k Vaší účasti na kurzu v Hamburku, NSR.“

Tři roky jsem měl přednášet na univerzitě v iráckém Mosulu, ale nevyšlo to. Irák „se serval“ s Íránem a já opět zůstal doma. Útěchou mi byla izolace parazitického prvoka *Leishmania tropica* u našeho občana, který pracoval na rafinerii v irácké Basře. Infikoval se na útěku z města po bombardování rafinerie právě Íránci. A protože šlo o první izolaci leishmanie v tehdejší Československu a Světová zdravotnická organizace volala po přesném určení jejího druhu, parazita jsem zaslal k identifikaci do Liverpoolu. Odměnou za prioritní nález mi byla důtka udělená tehdejším ředitelem Krajské hygienické stanice v Košicích za „vyzrazení státního tajemství“ a hrozba soudem (tuším podle paragrafu 255?!). Se „svou leishmanií“ jsem se setkal ještě jednou – v Marcinovského Ústavu tropické medicíny v Moskvě. Kolegové si mezi řečí

vzpomněli, že tam přechovávají kmen *Leishmania tropica*, který k nim přivezl jistý pan profesor z Prahy, a dokonce se zapsal i jako autor izolace leishmanie. Vida ho, šikulu, v životě s tím prvokem nepřišel do kontaktu!

Až v Koruně na Václavském náměstí dojím svůj sýr, půjdu pomalu na zastávku autobusu, který mě doveze na letiště, a odletím s ostatními nejdříve do Paříže, tam přenocujeme a další den vyrazíme do Kambodže. Letí nás pět, sešli jsme se zatím jednou na ministerstvu zdravotnictví, kde nám byl představen vedoucí týmu, chirurg Láďa z Plzně, který už byl v Takeu na šest měsíců. Rok spolu budeme žít a pracovat, ale vidíme se podruhé v životě. Co nás posadilo do stejného letadla mířícího do Kambodže, do nemocnice ve městě Takeo, jež je darem Československé vlády (i s námi pěti)?

Když byl Heng Samrin, první předseda vlády Kambodže po svržení Pol Pota, na tiskové konferenci dotazován zahraničními novináři, kteří se jako první dostali do Phnompenhu, kde má Kambodža největší nedostatky, odpověděl: „Nejvíce potřebujeme lékařskou pomoc, léky a obvazy.“ Proto vláda Československé socialistické republiky svým usnesením č. 150 ze dne 19. 6. 1979 rozhodla o poskytnutí bezplatné materiální pomoci formou daru vládě Kambodžské lidové republiky v hodnotě 39,4 milionu Kčs a uvedení do provozu nemocnice v Takeu (tyto i další údaje jsou citovány z dokumentů Federálního ministerstva zahraničního obchodu, č. j. 7128/81). V polovině října 1980 byl do Kambodže vyslán dvaadvacetičlenný československý tým na sto dní s posláním instalovat v Takeu nemocnici a uvést ji do chodu. Jenže... Jak Kambodžané později sdělili, nemocnici nemohou převzít a zabezpečit její další provoz pro nedostatek financí a odborníků. Bylo tedy nezbytné převzít provoz celé nemocnice, vybavení chirurgického

sálu a laboratoří, dvakrát ročně podle požadavků aktuálního týmu v Takeu zaslat léky kargem z Československa, vyslat zdravotní a technický personál... První tým čítal opět dvaadváct lidí, tj. lékaře, sestry a technika k obsluze autoparku i zdravotnických přístrojů, a pracoval v Takeu šest měsíců. Počet pracovníků se postupně snižoval, ale šestiměsíční pobyt zůstal v platnosti. Až náš pátý tým v počtu deseti osob: mimo mě internista, gynekolog, pediatr, chirurg, anesteziolog, vedoucí farmaceut laboratorního komplexu, zdravotní sestra a dva technici, zůstal poprvé déle než rok.

Do Boeingu 747 – Jumbo Jet společnosti Air France vstupuji s údivem a pokorou jako do katedrály. Jeho ladné křivky lze srovnat jen s krásou ženských nohou, obojí vybízí k pohlázení. Letíme na nejdelší lince Paříž – Karáčí – New Delhi – Bangkok – Hočiminovo město, které se do historie nesmazatelně zapsalo jako Saigon. Co se to jenom stalo, že tu teď sedím ztracený, neznámý, po tolika pokusech podívat se tam, kde je tolik parazitů, aby později ztratili svou přitažlivost i pro mě. Zevšedněli, denně mi jich prošlo rukama tolik, jako doma za celý rok. Kde se to všechno rozhodlo, co bylo tím uzlovým bodem? Náhoda? Věřím v intuici, nikoli na náhody. Roky jsem na parazity vyšetřoval naše občany po návratu z tropů, většinou diplomaty nebo obchodní zástupce. Každý mi připadal jiný, uvolněný, přímý. Upřímně jsem jim záviděl a toužil se podívat do míst, o kterých mluvili tak samozřejmě, zatímco já o tom jenom snil. Proto jsem s radostí přijal nabídku ředitele Parazitologického ústavu Československé akademie věd v Českých Budějovicích, abych v ústavu zřídil oddělení tropické parazitologie.

Když z Polytechny, jež měla za socialismu na starosti vysílání našich občanů na práci do zahraničí, dlouho nepřicházely žádné zprávy o mé cestě do iráckého Mosulu, zastavil jsem se tam jednou

u příslušné úřednice, která měla v referátu Blízký východ. Řekla mi, že kvůli válce mezi Irákem a Íránem je moje cesta v nedohlednu, ale... že člověka s mou specializací prý zrovna hledají do Kambodže. Poslala mě za paní Vágnerovou a ta mě radostí málem umačkala v náručí. „To mi vás posílají snad bohové! V nemocnici v kambodžském Takeu čeká tým na vystřídání už dva měsíce, a protože nemáme člověka do laboratoře, nemůžeme nový tým vyslat.“

„Jsem tady, abych vyřešil váš problém,“ řekl jsem s úsměvem.

„Jenomže váš tým tam zůstane celý rok, zatímco všechny předěšlé tam pracovaly jenom šest měsíců.“

„To nevadí, tak tam budu rok, podstatné je, že je tam hodně parazitů.“

Paní Vágnerová mi parazity odsouhlasila, ale nad mým bagatelizováním ročního pobytu se pousmála: „Pane doktore, nevíte, o čem mluvíte, po třech měsících se tam už vytahují mačety, život je tam opravdu těžký, v totální izolaci ode všeho.“

Význam jejích slov, a zejména ono „ode všeho“, jsem ovšem pochopil až na místě. Stejně jsem to ale podepsal, nicméně doma jsem na otázku „za kolik?“ neměl odpověď. Ráno honem volám té dobré ženě, která pravila, že za ten celý dlouhý čas, co pracuje v Polytechně, se jí ještě nestalo, aby někdo podepsal kontrakt a nevěděl „za kolik“ – tahle otázka se přece klade jako první. Ale pro mě bylo hlavní, že je tam požehnaně parazitů!

V Karáčí vystupujeme a pákistánští policajti nás důsledně šacují, v New Delhi nás raději drží v letadle. Další byl Bangkok, a tam to přišlo – setkání s jihovýchodní Asií! Vystoupil jsem z letadla a dostal ránu – spalující horko a orosené vlhko. Popadl jsem dech, sešel po schůdkách a... začal se potit. S menšími pauzami jsem propotil

příštích 13 měsíců. V letištní hale mě ovanula vůně dále, pestrý kolorit ras i oblečení a babylonská změt jazyků. Bylo to výjimečné, nepoznané, dotyky vzdálených světů.

Zatím je to pěkné, ty dva dny v Hočiminově městě, kde čekáme na letadlo do Phnompenhu. Letí nás tam osm, nás pět a tři Kambodžané. Byl mezi nimi i tehdejší ministr zahraničních věcí Hun Sen. Kontrolují si zavazadla, naplněná zejména léky. Až později jsem pochopil, jak vzácným platidlem a žádaným objektem krádeže lék je. Když už můj laborant Čaj (jeho khmerské jméno bylo těžko zapamatovatelné) neměl ani na ranní polévku na trhu, za jeden hydrokortison měl vystaráno na tři dny.

Na phnompenhském letišti Pochentong nás čekali Honza Sháněl, výborný chlap, vedoucí obchodního oddělení, pod jehož úřad jsme spadali, dále tam stál Jan Kulda, vedoucí českého týmu v Takeu, a zástupce ministerstva zdravotnictví Kambodže Darum. Ale především dlouhá šňůra dní v této zemi. Na letišti stojí jediné letuschopné letadlo – to, s nímž jsme přiletěli. Jinak několik dalších ohořelých a rozbitých. Až zde si plně uvědomuji, do jaké země a s jak čerstvou minulostí jsem se dostal. Cestou do města mi to připomínají rozvaliny domů, rozstřílené fasády, špinavé ulice. Všechno sleduji s údivem a obavami. Na oběd nás zavedli do tmavé zapáchající restaurace, z níž si pamatuji jen to, že jsem se potil a všeho se bál: hostů, číšníků, psů pojíhajících zbytky pod stoly i matek s dětmi za mřížemi oken. Ty matky nežebraly, netahaly vás za rukávy šatů, jen tam tak stály, dívaly se na vás se smutkem v očích, výčitkou a studem: Proč jsem se z postu vážené učitelky nebo úřednice ocitla před oknem a žebrám, abych nakrmila děti, jejichž otec byl zavražděn zrůdnou mašinérií organizovaného zločinu založeného na moci jediného člověka, jenž probudil v národě

nejspodnější pudy a rozesel mezi lidi strach a nenávist? Tím mu-
žem byl samozřejmě Pol Pot.

Později jsme tam chodili při každé návštěvě Phnompenhu a čiš-
níci věděli, že po dosednutí se servíruje první whisky na spláchnutí
prachu z cest, druhá vlije sílu do žil a třetí mění optiku vidění světa:
„Nejsou škaredé ženy, je jen málo opilých mužů.“

Mikrobus ministerstva zdravotnictví natřásá nás i kufry k Takeu.
Někdejší asfaltka byla v pravidelných intervalech 80 až 100 metrů
úmyslně prokopána do hloubky 30 až 40 cm v šířce až jednoho
metru. S jakým úmyslem bylo toto šílenství na ubohé cestě spá-
cháno, jsem si nedovedl vysvětlit. Částečně to mohlo být motivo-
váno vojenskými důvody, ale byly v tom i otázky ryze ideologické –
Rudí Khmerové tak chtěli připoutat lidi na jedno místo. Byla v tom
i ukázka nepřátelství ke všemu mechanickému, co se může pohy-
bovat a přepravovat lidi a zboží z jednoho místa na druhé. Lid se
přemísťovat nepotřebuje, vše potřebné k životu měl v komunách,
tak nač by se přesouval. A když už někdo takové nutkání měl, byla
to potřeba kapitalistická, nedůvěryhodná – nač hledat, zda je ně-
kde život lepší? Útěk z komuny se rovnal ortelu smrti, bylo to po-
suzováno jako opuštění bojiště, jako zrada. Cestu po takovéto sil-
nici z Takea do Phnompenhu, dlouhou 65 km, jsme jezdili téměř
dvě hodiny. Rozjedete se, a už musíte brzdit, zařadit dvojku, bum
do jámy, přidat plyn, rozjet se, a zase změnit na dvojku, hup do
díry... Průměrná rychlost 30, někde maximálně 40 kilometrů za
hodinu! Jak jsem později zjistil, v poslední fázi Pol Potovy vlády se
ničily i mosty a hráze.

Poprvé vidím domorodé chýše a nechce se mi věřit, že osmi až
desetičlenná rodina bydlí v jediné místnosti. Stále srovnávám

evropskou optikou, hledám prostor pro intimitu manželského života, zákoutí pro oddech. Během rozjímání a hledání odpovědí na věčně se vynořující otázky se objevuje větší shluk domorodých chýší, to vjíždíme do města Takeo, centra provincie stejného jména. Míjíme větší deštěnou budovu, což byla nemocnice pro pacienty trpící tuberkulózou, cesta po hrázi vodní nádrže končí před dvoupatrovou budovou z bíle natřeného betonu, kterou jsme pojmenovali rezidence. Jsme u cíle, zde končí cesta a romantika bezstarostného potulování – Paříž – Hočiminovo město – Phnom-penh. Že realita se dostaví už ten večer, jsem ještě netušil.

„Pohotovostní skupina, nástup!“ ohlásil někdo do prostoru, kde jsme přebírali své oddělení nemocnice od odcházejících kolegů. „Našlápnutí na minu,“ upřesnil jeden od polního telefonu. Někdo šlápl na minu!? Na jakou minu, kde všude jsou miny, i já můžu šlápnout na minu, kde jsem se to ocitl!? Chirurg starého týmu s anesteziologem vstali, připojil se i náš chirurg a připojují se také já – podnět k cestě je tak naléhavý, že neodolám a chci ten velký okamžik procítit do konce. Nasedáme na korbu landroveru a noříme se do tmy, z níž vystupují podivné osoby se zbraní ledabyle nesenou přes plece jako motyku, ale vždy bez uniformy. Kdo jsou tito lidé, polpotovci, banditi, domobrana? Napětí roste. Vjíždíme do nemocnice před operační sál, chirurg s anesteziologem míří hned k laboru s nějakou nahnědlou vodou a začínají si mýt ruce. Na operačním stole leží asi šestnáctiletý kluk se strachem v očích a s levou nohou omotanou zakrváceným plátnem. Krev byla už zaschlá, příbuzní ho od rána nesli na nosítkách, které tvoří bambusová tyč s plachtou uvázanou na dvou koncích. Teď bylo půl desáté večer. Pro chirurgický tým začal běžný operační výkon, jakých provedli nespočet, pro chlapce vstup do života na jedné noze

v krajině, kde má i dvounohý problém přežít. A kolik jsme jich za ten rok viděli!

Bojím se vystoupit do tmy za nechráněné zdi operačního bloku. Z hlubokých prožitků procitám až v rezidenci, kde opět vstřebávám informace od svého předchůdce. „Neboj se, děvčata ti to ukážou, pomůžou ti,“ odbýval moje otázky. Vždyť už byl jednou nohou doma, přesluhoval dva měsíce! Řeknete si asi, co to jsou dva měsíce, jenomže tady je to nekonečno. Večer se přehoupl do noci. Zalézám poprvé v životě pod moskytiéru. Důležité je zasunout ji pečlivě pod sebe, aby nezůstala ani jediná skulinka, kudy by se pod ni mohl dostat komár. Chtělo to prostě grif. Nespali jsme na matraci, ale na vypuštěném nafukovacím lehátku ležícím na prknech – bylo to „tvrdé“ spaní. Konečně jsem se ale cítil izolován od nástrah okolního světa. Nad hlavou mi visela kůže obrovského hada, večer jsme o nich mluvili a varovali nás, že je můžeme potkat kdekoli. Jak já nenávidím hady! Jaký div, že spánek nepřichází, a doma je o šest hodin míň.

Ráno se loučíme s odcházejícími. Fotka na rozloučenou, upřímné přání šťastného návratu, oni nám přejí šťastný pobyt... Zmocňuje se mě drobná závist. Vracejí se domů, mají to za sebou, prožili ve zdraví osm měsíců a radost z návratu je na nich vidět. My jsme převzali štafetu, ode dneška budeme my nasedat na korbu landroveru a čtyřikrát denně se harcovat po lní cestou plnou výmolů do nemocnice a zpět. Po snídani tam jedeme poprvé!

Je pondělí **7. března 1983**. V nemocnici nás čekají kambodžští spolupracovníci, mě dvě laborantky, v parazitologické laboratoři a v laboratoři pro diagnostiku tuberkulózy usměvavá Šampon, v biochemické a hematologické laboratoři madam Italy. Obě

tak pokřtili předešlí kolegové, ony ta jména přijaly a používají je. Děvčata zametla podlahu, sedla si a čekala. Já se rozhlížím a inventarizuji skromné vybavení laborky čítající mikroskop s odrazovým zrcátkem, malou centrifugu, stojany na zkumavky a ještě nějaké drobnosti. Dveře do místnosti zůstávají otevřené, není tu klimatizace ani větrák na stropě a těžký horký vzduch rozvíří jen ony kmitající laborantky – pacienti natlačení u okna a dveří ho spíše umrtvují. Začínám stírat první kapky potu z čela a předloktí, přidanou hodnotou je současné odhánění much. Vyšetřili jsme pár vzorků krve, moče a jednu stolicí na střevní parazity. V 11:15 odjíždíme do rezidence. Po příjezdu vynášíme do jídelny varnici s obědem, což je zahuštěná polévka v plastové misce jak od Armády spásy. V dalších varnicích je převařená voda, kterou v jídelně nalijeme do dvou indických keramických filtrů a přefiltrovanou vložíme do lednice k pití, vaření kávy a čaje. Uléhám pod moskytiéru a pokouším se usnout. Jsem nějak zmožený, doma je 6 hodin ráno. Probouzím se ve 14:00 a svět se mi roztočil. Jsem tady první den a přede mnou jich je ještě 360 takových, to nemohu přežít, čeká mě návrat v cínové rakvi. Chytám se tyčky, na níž je napnuta moskytiéra, a s vrávorajícíma nohama vylézám na střechu rezidence, kde si dám „khmerskou sprchu“ – velkou plastovou naběračkou na sebe chrstnu vodu z betonové kádě, do níž se pumpuje voda z přilehlého jezera. Bahno s mikroskopickou havětí sedimentuje a voda nad usazeninou se používá ke koupeli. Po sprše zpět na korbu landroveru, trmácení se po polní cestě do práce a po 17:00 návrat.

Tam nás už čekají kolegové, kteří vyprovodili odjíždějící skupinu do Phnompenhu. Na ambasádě prý bylo rušno, byl tam na návštěvě soudruh Alois Indra, kolegové ho k nám pozvali na

návštěvu, ale soudruh o setkání se členy našeho týmu neměl zájem. Jistě tam utužoval internacionální družbu a soudružskou spolupráci. Soudruhu Indro, zde ji realizujeme my!

Už třetí den mám průjmy, pokaždé jenom večer. Reasec a Me-xaform jsou neúčinné, zlepšení nastává až po Ftalazolu. Zkousím silný čaj, jehož třísloviny mají protizánětlivý účinek, zklidňují žaludek a střeva, léčí sliznice... Průjmy vyčerpávají, dehydratují, nutí pít a následně se potit... Kolik takových epizod mě v budoucnu ještě čeká?

Ráno je **8. března**, laborantky slaví Mezinárodní den žen, mají někde schůzku a já jdu odebrat krev na malárii od asi desetiletého anemického kluka. Malárie je v tropech nejznámější infekce a vyšetření na ni je nejžádanější. Kluk byl negativní! Večer jsem začal psát první list domů, dopíšu ho až zítra... Mouchy, komáři a zpcené tělo mě vyhnaly na střechu, kde máme rozložená vojenská nosítka pro raněné. Po jednom se tam trousíme každý večer a hledíme na nádherný baldachýn hvězdné kopule, po níž proploouvají nějaké satelity či sputniky (výsostné znaky nevidím). Sledujeme je pohledem z jednoho horizontu na druhý, jsou to naši svědkové tklivých a ještě čerstvých vzpomínek na domov.

Následující den jsem mohl mikroskopovat jen do 9:30, protože výkon nemocničního agregátu nabízel jen dvě možnosti: buď operační sál, nebo laboratoř. Případ „pádu z palmy“ dostal přednost. Město Takeo je zásobované elektřinou z agregátů, v Kambodži funguje jenom jediná elektrárna v Chak Angre v Phnompenhu, vybudovaná s československou pomocí na základě dohody o hospodářské spolupráci mezi Československem a Kambodží, uzavřená 5. října 1956 v Phnompenhu. Do provozu byla slavnostně

odevzdána 28. 6. 1960 za účasti prince Sihanuka (*Rudé právo*, 1960, s. 3) a po kompletní rekonstrukci našimi techniky po vládě Pol Pota funguje dodnes. Československo postavilo v Kambodži řadu továren (rafinérie cukru, závod na výrobu pneumatik, závod na montáž traktorů Zetor, elektrárna 36 MW, městská elektrárna v Chak Angre v Phnompenhu, závod na výrobu munice, výrobní pneumatik v Takhmau, pomoc při stavbě přehrady na Mekongu) a poskytovalo stipendia kambodžským studentům (mezi nimi i princí Sihamonímu, současnému králi). Téměř veškeré projekty na pomoc Kambodži se soustředily právě do provincie Takeo, jež patří mezi nejrozvinutější oblasti země. Jak výstavné bylo město Takeo před Pol Potem, neumím posoudit. V čase mého pobytu to bylo jedno zboženiště s několika zděnými, vyrabovanými budovami, z nichž nejimpozantněji působila budova naší rezidence, stojící stranou od hlavního intravilanu města. Byla budovaná pro čínské poradce, teď tam bydlel český zdravotnický tým a děvčata, která vařila pro stranické kádry a příležitostně i nám. Veškeré potraviny a jiné zboží bylo možné nakoupit jenom na trhu. Pro chudší byl trh i jídelnou, zejména pro ranní čínskou polévku. Jídlo se roznášelo i po městě, zmrzlináři a mobilní prodavači ryb i jiných poživatin měli rádi nemocníci – protože doprovázející členové rodiny pacientů museli stravovat hospitalizované i sebe, donáška potravin do nemocnice byla vítaná. Pohonné hmoty nabízela jediná pumpa, ale nepravidelně, my jsme měli měsíční příděl, z něhož potají odnávali i uniformovaní strážci nad naší bezpečností. Místní dopravu zajišťovaly malé motocykly do 50 kubíků obsazené celou početnou rodinou a ještě kolorikše uzpůsobené pro jednoho pasažéra. Doprava zboží na trh i s prodejci oddřeli malí poníci. Moc mi jich bylo líto, dřeli celý život až do rozporcování na řeznickém špalku.

S ubíhajícím časem se dny v nemocnici podobají jako vejce vejci. Začínám mít podezření, že jejich monotónnost startuje každodenní snídanež z vajíček. Vozí je řidič ze sousední vesnice Baray. Na Tatře „vétřiesce“ k nám do rezidence přiváží vejce a do nemocnice kalnou vodu z jezera Takeo v hektolitrových plátěných vacích. V nemocnici ji přelije do betonové kádě, odkud si pacienti berou vodu na pití, vaření, mytí atd. Když UNICEF vyvrtal v nemocnici studnu s pitnou vodou, pacienti ji přijali rezervovaně. Moje laborantky mi řekly, že „nemá chuť“ – scházely jí miliardy mikroskopických živočichů, kteří vodu z jezera ochucovali.

Je březen, do země proniká jihozápadní monzun a nastupují horka. Začíná vypalování rýžovišť, poté se do nich vpouští voda, aby se suchem ztvrdlá zem dala zorat. My vstupujeme do druhého pracovního týdne, laborantky už začínají odečítat červené a bílé krvinky v Bürkerově komůrce, zjišťují bílkoviny v moči pomocí kyseliny sulfosalicylové a připravují kvalitní nátěr pro vyšetření sputa na *Mycobacterium tuberculosis*, které způsobuje většinu případů tuberkulózy. Téměř 30 % vzorků sput bylo pozitivních, jejich „donátoři“, nemocní na TBC, obsadí okno a dveře laboratoře a poctivě odkašlávají, někdy snad až z paty, a plivají to na ochoz budovy. Otevřené okno a dveře mělo ještě další zdůvodnění. Pacienti chtěli vidět, co se děje s jejich krví, močí, sputem, stolicí, zda nejsou podrobeny vlivu temných sil. Vždyť je to přece kousek jejich těla a po těch hrozných zkušenostech z hrůzovlády Pol Pota již nevěří ničemu a nikomu. Ono vyšetřování pacientů v místnosti, do níž může nahlédnout každý chodec, je nakonec v Asii celkem samozřejmostí...

Ještě stále to není plný provoz obou laboratoří, někdy musím zastoupit lékárníka Oldu při vydávání vzácnějších léků. Proto je lékárna v noci střežena jako trezor, u dveří spí muž ozbrojený útočnou puškou M16. Jednou v noci jsem tam musel pro lék, což se mi málem stalo osudným. Chlap po probuzení vyskočil a namířil proti mně zbraň – ještě že jsem mu odklonil hlaveň.

Při tom všem člověk najde chvílku a pozoruje lidi. Jak tak zvolna posedávají ve stínu blahovičníků, plně relaxovaní, snad bez jediného zbytečně napnutého svalu. Když jdou ženy svou plavnou chůzí a štíhlé tělo obepnuté sarongem dává vyniknout bokům a siluetě stehů, nabýváte dojmu, že nejdou, ale plují. Vzprámené držení těla mají od nošení nádob, košíků, svazků dřeva a nákupů z trhu na hlavě. Jejich úsporný pohyb vnucuje dojem, že jsou líné. Kdo ale dává Evropanovi právo klasifikovat svět? Je on sám v těchto klimatických podmínkách stejně výkonný jako doma v mírném pásmu? A jaký výkon by podával při ani ne třech milionech červených krvinek a s minimálním přísunem bílkovin! Také já jsem po třech měsících přešel na „úspornější režim“, zpomalil jsem krok, oddaloval rozhodnutí, vypadávala mi jména kolegů a přátel z paměti a události i věci ztrácely postupně na důležitosti.

Do deníku si zapisuji, že dny se střídají bez pozoruhodností. Ale přece, madam Italy obarvila vzorek krve na malárii přesně naopak, tlustou kapku fixovala a krevní roztěr obarvila přímo Giemsou – věci se musejí sledovat! A pacient s podezřením na malárii odešel v noci nevyšetřený, což zde ovšem není až taková mimořádnost. Jo, a začíná foukat horký vítr. Nechladí, ale hřeje, což je zvlášť cítit při jízdě autem, kdy máte pocit, že vás ovívá horký plyn z výfuku.

20. březen 1983. Čaj Sifon, vysoký důstojník kambodžské armády, přijel i s vojákem a pozval Oldu a mě na kulturní program k „vietnamským dobrovolníkům“. (Rozuměj vietnamským vojákům prezentovaným takto eufemisticky před světem. I v korejské válce bojovalo na severokorejské straně přibližně 500 000 čínských „dobrovolníků“. Podle čínské strany se prý jednalo o dobrovolné vojáky, za něž Čína nenese odpovědnost, ale ani jim v osvobozeném boji nebude bránit. To bylo klamné gesto, ve skutečnosti šlo o vojáky z řad čínské lidové armády.) Omluvili jsme se, že náš gynekolog Honza má v ten den narozeniny.

S vietnamskými vojáký jsme měli jenom oficiální kontakty. Vedoucí skupiny je někdy navštívil, aby se poptal na bezpečnost cesty do Phnompenhu. Byla to uzavřená armádní komunita, do které jsme byli přizváni jenom k oficiálním oslavám. Stejně tak jsme nic nevěděli o jejich zdravotnické službě. Velice zřídka se na nás obraceli se žádostí o výpomoc léky nebo jiným zdravotnickým materiálem. Při oficiálních setkáních ale byli velice přátelští, pohostinní a v jejich tvářích i chování bylo znát dlouhé válečné strádání.

Laboratorní pracoviště bylo posíleno novou laborantkou – Pan z Opavy, tak nějak se mi představila. Jména našich kambodžských kolegů jsme „zdědili“ buď po našich předchůdcích, nebo jsme nově příšlým jejich kambodžská jména převedli do lehce zapamatovatelné transkripce. Je to neuráželo, spíš pobavilo, a používali je i Kambodžané, např. aby mi sdělili, kdo dnes nepřišel do práce. Později se ukázalo, že Pan z Opavy je nevzdělatelná, dělá všechno naopak, nevím, jestli z neznalosti, anebo z úmyslu. Musím se jí co nejrychleji zbavit, přesunout ji někam jinam. A protože se v sobotu polovina týmu pravidelně odjíždí rekreovat do

Phnompenhu, v nemocnici jsme zůstali jenom čtyři. Je to žalostně málo, musel jsem tak třeba asistovat u porodu. Příchod člověka na tento svět jsem si představoval noblesněji. Ve vyblýskané porodnici, se stepujícím otcem v předsáli neustále se tázajícím: „Je to kluk, nebo holka?“ Zatím mladý Kambodžan vykoukne na svět v přítmí malé místnůstky s osamocenou matkou v rukou neznámého cizince. Otce jsem neviděl. Předporodní přípravy, odstranění placenty, všechno ve velice provizorních podmínkách – jeden ze selekčních tlaků přírodního výběru podle Darwina. Odpoledne jsem se z toho potřeboval vyspat.

Už nějakou dobu mě při pomyšlení na domov svírají pocity nejistoty, stavy deprese a beznaděje, které se ale nevážou k něčemu či někomu konkrétnímu. Co to je, jaké jsou to substance, jež překlenou přes devět tisíc kilometrů a najdou si mě, ztraceného v širé Asii? Vysílač i přijímač musí být zřejmě naladěni na stejnou frekvenci. Podobné telepatické úkazy jsem si ověřil v několika předešlých situacích. Již jsem uvedl, že jsem měl jít na tříměsíční kurz tropické medicíny a lékařské parazitologie pořádaný Bernhard-Nocht-Institut für Schiffs- und Tropenkrankheiten v Hamburku. Jednou dopoledne jsem neočekávaně požádal laborantku, aby ihned došla na vrátnici a donesla list z Hamburku, v němž bude potvrzeno, že jsem byl přijat. Podívala se na mě „s porozuměním“, ale odešla. Vrátila se s listem, „pošták zrovna odcházel“. Podobně jsem reagoval na schválení své účasti na kongresu v kanadském Calgary, když jsem kolegům oznámil, že „právě přišel na předsednictví Akademie věd fax, v němž kanadská strana oznamuje, že souhlasí s mou účastí a uhradí mi pobyt“. Jako náměsíčný jsem šel k telefonu, vytočil číslo na zahraniční odbor prezidia Akademie a uslyšel, že „před několika

minutami došel fax z Kanady, v němž byla vaše účast na konferenci kanadskou stranou schválena“. Být tak daleko od domova a nevědět, co je podnětem mého vnitřního neklidu a rozpolcení, proto vyvolalo velikou nejistotu. Kde scházejí fakta, nastupují dohady, které se větví v množinu příčin, a zátěž na psychiku roste. Znejistíte, zmocňuje se vás zmar a v tom osamění začínáte pochybovat o smyslu všeho. Zmořen tím vším jsem večer apaticky polehával, když tu jsme ve 22:00 museli s Karlem do nemocnice – přivezli tři postřelené z lesů, kde ti nejchudší, kteří se nemají čím vykoupit, vysekávají v džungli koridor, který má zabránit polpotovským banditům ve vstupu z Thajska do Kambodže a Kambodžanům útěk do Thajska. Jsou to dozvuky šílenství zvrácené filozofie Pol Potova režimu, přežívající po jeho porážce. Nevyhlášenou válkou proti vlastnímu lidu rozklížil sociální strukturu kambodžské pospolitosti, narušil vztahy se sousedními státy a za podpory Západu měl i nadále oficiální moc a ještě dlouho po vojenské kapitulaci lidé stále umírali.

Režim Rudých Khmerů byl svržen roku 1979 vietnamskou invazí, která dosadila do čela země Hun Sena. Zatímco západní svět novou vládou neuznal a za legální vládu stále považoval Rudé Khmery, sovětský blok nový provietnamský režim podpořil. Na Západě byla zahájena propaganda obhajující Pol Potův režim. Z tisku zmizely zprávy o krutostech Rudých Khmerů a diplomatická ofenzíva směřovala k tvrzení, že jediní legální představitelé khmerského národa jsou Pol Pot a Ieng Sary, jeho švagr. V září 1979 to stvrdilo i Valné shromáždění OSN většinou hlasů, 71 pro, 35 proti, a do křesla představitele Kambodže usedl Ieng Sary, i když byl v srpnu v Phnompenhu spolu s Pol Potem odsouzen k trestu smrti v procesu vedeném oficiální vládou. Mnohé zvraty v politické

historii Kambodže jsou podivné. V srpnu 1996 opustil Ieng Sary spolu s tisíci následovníků řady Rudých Khmerů výměnou za příslib královské milosti od krále Norodoma Sihanuka. Zemřel 14. března 2013 těsně před vynesením rozsudku v soudním procesu v Phnompenhu. Pol Pot zemřel v roce 1998 v pohoří Dangrek na kambodžsko-thajských hranicích ve věku 73 let bez toho, aby stanul před soudním tribunálem. Ani jeden z nich nebyl oficiálně odsouzen za spáchaná zvěrstva. Nejvíce to postihuje ty nejchudší, jsou bezbranně vláčeni přetahováním se mocných o moc a vliv. Kdo potrestá strůjce té bídy, kdo z nás vykoření nenávist a zlobu, jež v nás latentně dríme? Při pohledu na ubohé raněné vám vlastní stesky přijdou nicotné a hodnotové priority se začínají řadit v jiném sledu.

Počet pacientů s poraněním označovaným interně jako „šlápl na minu“ narůstal, ale tím, že jsme byli odříznuti od jakýchkoliv informačních zdrojů, nebylo možné identifikovat příčinu. Pochoopil jsem to až v roce 1985, kdy jsem byl v Kambodži na pozvání kambodžské vlády podruhé a pracoval jsem v Centru malárie. Jedním z mých úkolů bylo posouzení péče o pacienty, kteří onemocněli malárií při práci na takzvané K5. Co ta zkratka znamená? Když se v roce 1984 podařilo vietnamské armádě definitivně zatlačit Rudé Khmery až na thajské území, využila armáda úspěšné ofenzivy k tomu, aby zaminovala celé pohraničí. Tak vznikl šest set kilometrů dlouhý pás táhnoucí se džunglí, který dostal jméno K5 (Kar Korpier pram). V něm byly rozmístěny dva až tři miliony min. Rudí Khmerové později zaminovali většinu rýžových polí a po jistou dobu téměř znemožnili sklízet úrodu v zemi. Tento zaminovaný pás v džungli káceli chudí Kambodžané, kteří neměli dost prostředků na to, aby se z povinnosti tříměsíčního kácení

„vykoupili“. Nasazovaní dělníci pocházeli jak z malarických oblastí, tak z oblastí „malárie prostých“, čímž došlo k vysokému přenosu infekce mezi dělníky vzhledem k místnímu zvyku shromažďovat se večer u ohně. Taková koncentrace osob byla téměř ideální „krevní bankou“ pro oba druhy komárů, přenašečů malarického parazita *Anopheles balabacensis balabacensis* a *A. minimus minimus*, líhnoucích se právě v hornatých lesních oblastech a napadajících člověka v noci. Nemocnice kromě pacientů s onemocněním na malárii přijímaly každý týden 80 až 90 lidí zraněných minami. Zlikvidovat všechny „pohrobky“ válečné minulosti Kambodže tak potrvá ještě roky. I když to samozřejmě není jedinou tragédií, pro místní farmáře to ale v souvislosti s nedostatkem potravy, zejména rýže, hraje významnou roli. Třetina až polovina veškerého obyvatelstva Kambodže za vlády Rudých Khmerů zemřela hladem, nemocemi a vyčerpáním. S mým kambodžským kolegou Denisem jsme byli v roce 1985 vysláni, abychom zhodnotili úroveň zdravotnického servisu v provinčních malarických odděleních, zřízených speciálně pro nemocné malárií, kteří se nakazili při práci na K5. Naše inspekce prokázala žalostný stav: minimální péče o pacienty, nedostatek léků, scházely testy na rezistenci k antimalarikům a v jednom případě se doktor neukázal u pacientů několik dní, protože jeho dvě lodě, které „převážely“ pašované zboží z Thajska do kambodžského přístavu, se mu při velké bouři potopily. Práci jsme nedokončili pro vyčerpání benzinu, který jsme s sebou vezli v sudu z Phnompenhu, a další jsme od provinčních autorit nedostali kvůli našemu kritickému hodnocení péče o pacienty. Varování mého kolegy Denise: „Nekritizujme moc, dostaneme špatné jídlo a nedají nám šťávu“ se naplnilo, a ještě jsme přitom div nepřišli o život!

Je **21. březen**, první jarní den. Ve 12:00 je 31 °C, stejná teplota ve dne i v noci. Začínám se svlékat z noční košile a přikrývám se jenom prostěradlem. Do půlnoci propotím jednu stranu polštáře a do svítání druhou. Ráno dám polštář do okna, aby proschnul do odpoledního spánku. Šamponka nepřišla do práce, nevím, kde je, a vedení nemocnice není povinno mi sdělovat, kde se nachází můj personál. Až později jsem se dozvěděl, že byla vyslána na devítiměsíční kurz pro zdravotníky. Zjevně jsem i nejsem vedoucím laboratorního bloku. Vedoucí musí mít tři pravomoci: přijímat, propouštět a povyšovat. Já nemám nic z toho. Kolem 10:00 u nemocnice zastavil autobus (s okny bez skel) plný mladých lidí vyzbrojených samopaly, puškami, někteří v uniformách, většinou bez nich. Ti šťastnější našli místo na střeše se slepicemi, které se přepravují živé, svázané za nohy. Mr. Elektrikář (obsluhoval elektrický agregát v nemocnici) mi pošeptal, že jsou to posily v boji s polpotovci někde na severu. Pytle rýže na plošině pod kapotou autobusu naznačovaly, že je to na dlouho. Popřál jsem jim šťastný návrat! Odpoledne přišel pacient s nekrotickou jizvou na hřbetě ruky, která už se rozšířila na předloktí. Před deseti dny ho uštkl had, léčili ho buvolím lejnem smíchaným s kardamomem. Jakmile se mu rána trochu zacelila, odešel domů, ani jsem nemohl dokončit fotodokumentaci procesu hojení. Pol Pot vyvraždil snad všechny lékaře v Kambodži, spolu s těmi, kdo neměli mozoly na rukou, nosili brýle a měli vzdělání, zkrátka patřili do kategorie „inteligence“. Vlastní zdravotnické odborníky vyučoval specifickými didaktickými metodami. Vězně připoutali na stůl, zaživa mu rozřezali hrudník a břicho a na ještě fungujících orgánech vyučovali anatomii a fyziologii.

22. března bylo v době oběda už 34 °C (samozřejmě ve stínu). K večeru se vrátila dvojice z Phnompenhu. Kromě nových moskytiér donesli z velvyslanectví zprávu, že v Angole bylo povstaleckou organizací Unita zajato šestašedesát Čechoslováků s rodinnými příslušníky, pracujících v papírenském kombinátu Alto Catumbelo (my jsme do Kambodže nemohli vzít nikoho z příbuzných právě pro zvýšené bezpečnostní riziko!). Vzhledem k naší odloučenosti, bez telefonického či rádiového spojení s velvyslanectvím, vůbec nemluvě o spojení s rodinami, nám velvyslanec vzkázal, že kdo se necítí psychicky bezpečně a má strach o svůj život, může se vrátit domů a nebude se to hodnotit jako nesplnění kontraktu s Polytechnou. Nabídka alternativy je horší než jednoznačnost. Zvažujeme mnoho důvodů pro odjezd i setrvání, do hry vstupuje chlapská čest, trochu i romantika, dobrodružství, život na hraně s možností konce. Všechno se přehodnocuje, možnost naší záchrany (kdo by nás tak mohl ochránit?) i krutost asijských věznic. Každý vyslovil své rozhodnutí a skončilo to závěrem, že zůstáváme! Strachu jsme se ale nezbavili. Ten večer byl jedním z těch momentů, kdy byla cena života hmatatelná a na dosah ruky. V noci se mi zdál hrozný sen – dva Asijci v dlouhých kabátcích a vyzbrojení meči usilovali o můj život. Vedl jsem si statečně, odrážel útoky mečem, když na mě zezadu vyskočila dosud nevídaná psí ohava. Čekal jsem, až začne klesat k zemi, a vší silou jsem kopl... Jenže místo psa do čela své mahagonové postele. Zavyl jsem bolestí. „Co se to děje, už jsou tady?“ vykřikl vylekaný Olda. Od té noci mám zkřivený prst na pravé noze a občas pobolívá. Velvyslanec nařídil vedoucímu týmu, aby hlásil náš pohyb mimo Takeo tamnímu veliteli vietnamské jednotky. Proč dal velvyslanec tento příkaz, to nám vedoucí nesdělil, zřejmě mu to velvyslanec

nezdůvodnil. Jistě měl o bezpečnosti pohybu v zemi více informací než my.

Je **31. března 1983**, ve 21:00 je 30 °C a 90 % relativní vlhkosti. Tělo i duch zvlhlé a zvláčnělé. Navštívil nás Jožo Fukán z Polytechny, sepsal naše připomínky pro jednání na Ministerstvu zdravotnictví Republiky Kampučea (jak se v té době Kambodža oficiálně jmenovala) a zůstal po něm odér domoviny. Už jen to, že „zředit“ naši ponorkovou koncentraci, přineslo úlevu – „ach Bože, jak málo mi stačí ke spokojenosti“. Ulevilo se mi i s příchodem nové laborantky jménem Sen Narin. Její snad jedinou kvalifikací bylo manželství s příslušníkem vládní čestné stráže. Pořád se smála, což tu dělá téměř každý, a polovině mých příkazů vůbec nerozuměla. Nejraději si hrála s chloupky na mém předloktí. Nejdřív jsem si myslel, že jsou to mouchy, co mě šimrají, kůže zde totiž po čase ztratí citlivost na lezení hmyzu (proto v televizi vidíme, jak dětem v tropech lezou mouchy po tváři a ony je neodhánějí). Když jsem chtěl mouchy odehnat, udeřil jsem ji po ruce a ona zrudla...

6. dubna 1983 byla Velikonoční neděle a trávil jsem ji v hlavním městě. Po příjezdu a obligátním spláchnutí prachu whiskou v restauraci vede naše cesta do hotelu Samaki, kde bydlí „západní“ cizinci a pracovníci mezinárodních organizací. Je tam bazén (funguje, pokud je dezinfekce) a občas tam potkáme i nějakého krajana. Při jedné návštěvě jsem si všiml chlapa sedícího pod stříškou z palmových listů. „To je náš krajan,“ prohodil jsem a kolega Karel hned oponoval, jak to mohu tvrdit s takovou jistotou. „Tak se vsaďte o láhev Bacardi,“ říkám a vydáváme se k domnělému krajanovi. „Dobrý den,“ zdravím ho. „Vy budete asi z nemocnice

v Takeu,“ odpověděl mi česky. „Pane, stojíte mě láhev Bacardi,“ konstatoval Karel a objednal u číšníka pitivo. Dlouho nedovedl odhalit „diagnostické znaky“ krajanů v cizině. Podobnou sázku jsem vyhrál i v Havaně. Šli jsme s kolegou Honzou nedělním ránem po havanském nábřeží Malecón (oficiální název Avenida de Maceo) a proti nám šel osamělý chlap. „Honzo, to je náš krajan, půjdeme rovnou k němu.“ Chlap uhýbal, ale nakonec jsme se setkali. Opět obligátní: „Dobrý den!“ „Jak jste věděli, že jsem Čech?“ Zamlčel jsem diagnostický znak, ale kdo jiný by šel po havanském nábřeží časným nedělním ránem s plátěnou nákupní taškou s bužírkou na rukojetích?

Slavení velikonočních svátků pokračovalo zhlédnutím jakéhosi filmu v Sovětském kulturním středisku, kam nás nasměrovalo naše velvyslanectví. Večer jsme Velikonoce slavili s „elektrikáři“ v jejich hotelu White. Byli to naši montéři, kteří uváděli do chodu elektrárnu v Chak Angre v Phnompenhu, vybudovanou s československou pomocí za kambodžského krále Norodoma Sihanuka a zdemolovanou jiným Kambodžanem – Pol Potem. Je šílené zdemolovat elektrárnu jen proto, že si usmyslel, že vrátí Kambodžu nejdříve do feudalismu a odtud ji přeneseme rovnou do komunismu. Pol Potovi šlo ale především o likvidaci měst, která pokládal za nenapravitelná semeniště kapitalismu. Všechna města v Kambodži byla vysídlena a obyvatelé přestěhováni na venkov, často jen do džungle, aby se tam „převychovávali“ prací. Jen Pol Pot a vedení státu sídlili ve vylidněném Phnompenhu – nic než zvrácenost podnícená čínskou „Kulturní revolucí“ a vypjatým kambodžským nacionalismem, podivnou směsicí ublíženectví a domýšlivosti. Pol Pot se považoval za génia, jemuž není rovno v oblasti vojenství, hospodářství, zdravotvědy, skládání písní,